

Горобець А. С.,

аспірант кафедри правознавства

Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

ПІДСТАВИ ВИНИКНЕННЯ ПРАВОВІДНОСИН ІЗ ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ НА ВИПАДОК БЕЗРОБІТТЯ

Анотація. У статті встановлено, що підставою виникнення правовідносин із загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття є юридичний факт соціального страхування, який детально вивчено та проаналізовано автором статті. Надано загально- та трудову характеристику поняттю «юридичний факт».

Ключові слова: соціальний захист безробіття, загальнообов'язкове державне соціальне страхування, юридичний факт, соціальне страхування.

Постановка проблеми. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття, будучи явищем об'єктивної дійсності, існує у часі як необхідне. Більше того, його темпоральні властивості є предметом правового регулювання. О.В. Пушняк говорить про специфічний правовий час і про таку його всеохоплювальну форму, як власний час правової системи. З одного боку, останній є локальним часом відносно всієї соціальної реальності, з іншого – синтезом одиничних часів складників правової системи, «результатом» часових проявів окремих юридичних явищ і процесів. Таким чином, на думку правознавця, «по-перше, правова система, кожний її об'єкт володіють власним часом, по-друге, вона як частина суспільства, так би мовити, існує і в соціальному часі, до якого включений її час, час її складників. Соціальний час <...> здійснює вплив на власне правовий час, проте разом із тим він значною мірою і визначається останнім. Отже, дослідження часу в юриспруденції передбачають, що предметом аналізу повинно бути існування правових явищ не тільки в календарному часі, але й у власне правовому та в соціальному часі загалом» [1, с. 36–37]. При цьому пам'ятаймо, що право регулює не час як такий, а часові параметри об'єктивних явищ, функціонуючи як один з інструментів освоєння часу.

Необхідно зазначити, що загальні питання, які стосуються підстав виникнення правовідносин із загальнообов'язкового державного соціального страхування, знаходили своє відображення у дослідженнях та публікаціях таких представників трудової доктрини, як В.В. Андрійв, О.В. Москаленко, С.М. Прилипка, Л.П. Шумна, О.М. Ярошенко та ін. Але питання соціального захисту на випадок безробіття з боку держави потребують детального та всебічного дослідження.

Метою статті є встановлення та аналіз підстав виникнення правовідносин із загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підставою виникнення будь-яких правовідносин, зокрема правовідносини із загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, є певні юридичні факти.

Для М.Г. Александрова юридичні факти – це життєві факти певного виду (або ж комплекси таких фактів, що називаються складними юридичними складами), з якими право пов'язує

виникнення, зміну або припинення суб'єктивних прав і відповідних юридичних обов'язків [2, с. 43]. погоджується із цим В.В. Єрмоєнко, який вважає, що юридичні факти – це конкретні обставини реальної дійсності (явища, події, стани, відносини), з наявністю або відсутністю яких норми права пов'язують можливість виникнення, зміни, припинення правовідносин та інші юридичні наслідки [3, с. 6]. В.М. Синюков під юридичним фактом розуміє відповідну реальному явищу систему його спеціальних ознак (склад), виділених на підставі норми права, що служать юридичною умовою настання правових наслідків [4, с. 121].

Унаслідок того, що юридичні факти є різновидом соціальних фактів, вони мають матеріально-ідеальний характер. Подвійний характер юридичних фактів, поєднання у їх природі об'єктивного та суб'єктивного аспектів пов'язано з тим, що факт є явищем об'єктивної реальності, відображеним у специфічній ідеальній системі – праві. Останнє не створює юридичні факти, а бере участь у їх появі, влітаючись у тканину основи правовідносин. Характеристика матеріальної та ідеальної сторін юридичного факту дає змогу визначити основні характерні ознаки останнього.

Так, матеріальна сторона характеризується тим, що юридичний факт є обставиною, яка певним чином виражена ззовні; виражається у наявності або відсутності певних явищ матеріального світу; несе у собі інформацію про стан суспільних відносин, які входять до предмета правового регулювання. Ідеальна сторона юридичного факту характеризує його як такий, що: прямо або опосередковано передбачений нормами права; зафіксований у встановленій законодавством процедурно-процесуальній формі; викликає передбачені законом правові наслідки. Матеріальну сторону юридичного факту та його ідеальну модель не можна ні протиставляти, ні отожднювати. Адекватність відображення в ідеальній моделі життєвих обставин залежить від завдань, що досягаються при цьому законодавцем, рівня розвитку юридичної техніки та інших чинників. Як правило, ідеальна модель за змістом не співпадає із фрагментом реальної дійсності, який відтворюється. Це законмірне явище, оскільки реальність різнопланова і не повинна відбиватися правом у всіх аспектах.

Б.І. Сташків під юридичними фактами у соціальному забезпеченні розуміє будь-які конкретні соціальні факти реального життя, що своїми ознаками відповідають моделі відповідної норми права і в результаті чого здатні за наявності певних умов породжувати передбачені нормами права соціального забезпечення юридичні наслідки [5, с. 37].

Юридичні факти поділяються на дії і події. Перші відрізняються від других тим, що залежать від волі людини. Також юридичні факти-дії поділяються на правомірні і неправомірні. Правомірною дією є зовнішнє вираження поведінки людей, що відповідає правовим приписам. Правомірні дії у праві бу-

вають двох видів. Перший вид – це дії, які згідно із законом викликають юридичні наслідки через їх об'єктивний результат незалежно від намірів і спрямованості волі того, хто виконує дію. Вони викликають правові наслідки незалежно від того, усвідомлював чи не усвідомлював суб'єкт їх правове значення, бажав чи не бажав настання правових наслідків. Другий вид правомірних дій складають юридичні акти – дії, що становлять волевиявлення людей, свідомо спрямоване на встановлення, зміну чи припинення прав та обов'язків.

Саме юридичним актам право надає головного значення. «Юридичні акти – це правомірні, свідомі, цілеспрямовані дії людей, здатні викликати виникнення, зміну чи припинення трудових правовідносин», – зазначає Н.М. Неумивайченко [6, с. 88].

Підставою виникнення правовідносин із загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття є юридичний факт соціального страхування. За ч. 1 ст. 3 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» [7] страхуванню на випадок безробіття підлягають особи, які працюють на умовах трудового договору (контракту), цивільно-правового договору, включаючи тих, які проходять альтернативну (невійськову) службу, а також тих, які працюють неповний робочий день або неповний робочий тиждень, та на інших підставах, передбачених законодавством про працю, військовослужбовці (крім військовослужбовців строкової служби), особи, які забезпечують себе роботою самостійно, та фізичні особи-підприємці.

Стан застрахованості для найманого працівника виникає в момент допуску його до роботи після укладення з ним трудового договору і повідомлення Державної фіскальної служби або її територіальних органів про прийняття працівника на роботу. Указане логічно витікає із ч. 3 ст. 24 Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП України) [8], якою визначено, що працівник не може бути допущений до роботи без укладення трудового договору, оформленого наказом чи розпорядженням власника або уповноваженого ним органу, та повідомлення центрального органу виконавчої влади з питань забезпечення формування та реалізації державної політики з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування про прийняття працівника на роботу. Тобто до початку роботи працівника інформація про його зарахування має бути подана до територіальних органів Державної фіскальної служби України. Це повідомлення подається керівником установи, який приймає працівника на роботу.

Враховуючи положення вищезазначеної статті, було прийнято постанову Кабінету Міністрів України «Про порядок повідомлення Державної фіскальної служби та її територіальним органам про прийняття працівника на роботу» від 17 червня 2015 р. № 413 [9]. Інформація, що міститься у повідомленні про прийняття працівника на роботу, вноситься до реєстру страхувальників та реєстру застрахованих осіб відповідно до Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування». У разі ж, якщо роботодавцем було подано повідомлення про прийняття працівника на роботу, але працівник так і не приступив до виконання обов'язків, то роботодавцем подається повідомлення про прийняття працівника на роботу типу «скасувальне».

Враховуючи, що дія КЗпП поширюється виключно на трудові відносини, то у разі, коли власник виконує функції з управління підприємством, фізична особа працює на громадських засадах чи стажист навчається в роботодавця на підставі договору про стажування, який є різновидом договору цивіль-

но-правового характеру, тобто без укладення трудового договору, подавати повідомлення Державній фіскальній службі та її територіальним органам не потрібно (лист Міністерства соціальної політики від 8 серпня 2016 р. № 1102/13/84-16) [10].

Відповідно до ст. 265 КЗпП України у разі фактичного допуску працівника до роботи без оформлення трудового договору (контракту) юридичні та фізичні особи-підприємці, які використовують найману працю, несуть відповідальність у вигляді штрафу у тридцятикратному розмірі мінімальної заробітної плати, встановленої законом на момент виявлення порушення, за кожного працівника, щодо якого скоєно порушення. Разом із тим за зазначене порушення ст. 41 Кодексу України про адміністративні правопорушення [11] встановлена відповідальність посадових осіб підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності, фізичних осіб-підприємців, які використовують найману працю, у вигляді штрафу від п'ятисот до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а за повторне порушення – від однієї тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Особи, які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню, одержують свідоцтво про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, яке є єдиним для всіх видів страхування та документом суворої звітності [12]. Страхове свідоцтво видається кожній особі, яка підлягає будь-якому виду загальнообов'язкового державного соціального страхування, на підставі анкети застрахованої особи після обов'язкової реєстрації останньої в органах Пенсійного фонду України. Анкета застрахованої особи заповнюється нею відповідно до наданого роботодавцем (страхувальником) зразка, підписується нею, протягом двох тижнів перевіряється, засвідчується підписом роботодавця і печаткою та подається ним до органу Пенсійного фонду України, де його зареєстровано як платника страхових внесків. Особи, які забезпечують себе роботою, самостійно подають анкету до органів Пенсійного фонду України за постійним місцем проживання одночасно з реєстрацією в ньому як платника страхових внесків.

Реєстрація застрахованих осіб, персоніфікований облік відомостей про них та оформлення страхових свідоцтв здійснюються органами Пенсійного фонду України. Орган Пенсійного фонду України протягом трьох тижнів із дня одержання анкети оформляє страхове свідоцтво застрахованої особи. Оформлене органом Пенсійного фонду України страхове свідоцтво разом із супровідною відомістю, форма якої встановлюється Пенсійним фондом, надсилається відповідному страхувальнику. Страхувальник протягом тижня із дня одержання страхового свідоцтва зобов'язаний видати його застрахованій особі під розписку в супровідній відомості. Страхове свідоцтво пред'являється застрахованою особою в разі одержання послуг та матеріального забезпечення за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, укладення трудового договору (контракту), договору цивільно-правового характеру, предметом якого є виконання робіт та надання послуг, під час прийому на навчання, а також в інших випадках, передбачених законодавством. Страхове свідоцтво дійсне тільки у разі пред'явлення паспорта чи іншого документа, що посвідчує особу. Номер свідоцтва є обов'язковим для використання підприємствами, установами, організаціями всіх форм власності, фізичними особами у разі виплати доходів, з яких сплачується єдиний внесок.

Стан застрахованості в осіб, які працюють на умовах цивільно-правового договору, осіб, які забезпечують себе робо-

тою самостійно, та фізичних осіб-підприємців настає з моменту, коли відповідна особа взята територіальними органами Державної фіскальної служби України на облік як платник єдиного соціального внеску та розпочала його сплату. Взяття на облік здійснюється шляхом внесення відповідних відомостей до реєстру страхувальників.

Облік платників єдиного внеску в контролювальних органах ведеться за: кодами з Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України – для платників, які включаються до такого реєстру (юридичні особи та відокремлені підрозділи); реєстраційними номерами облікових карток платників податків або серією та номером паспорта – для фізичних осіб, які мають відмітку в паспорті про право здійснення платежів за серією та номером паспорта; реєстраційними (обліковими) номерами платників податків, які присвоюються інвесторам (операторам) за угодою про розподіл продукції, дипломатичним представництвом і консульським установам іноземних держав. Дані з реєстру страхувальників про взяття/зняття з обліку платників єдиного внеску, відомості про клас професійного ризику виробництва (за період до 1 січня 2016 р.), відомості з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, а також зміни в облікових даних платників єдиного внеску, внесені до реєстру страхувальників, не пізніше наступного робочого дня передаються Пенсійному фонду України та фондам загальнообов'язкового державного соціального страхування в порядку взаємного обміну інформацією.

Водночас правовідносини щодо надання матеріального забезпечення на випадок безробіття і соціальних послуг виникають за додаткової (окрім стану застрахованості) наявності таких юридичних фактів: а) звернення застрахованої особи з особистою заявою із приводу реалізації відповідного права до страховика або уповноваженого ним органу; б) рішення останнього щодо неї у випадках, передбачених законодавством; в) наявність страхового стажу; г) досягнення встановленого віку; ґ) наявність певної професії, спеціальності, напряму підготовки та підвищення кваліфікації; д) наявність певного соціального статусу (внутрішньо переміщені особи, особи, звільнені з військової служби після участі у проведенні антитерористичної операції, особи, звільнені з військової служби, служби в органах внутрішніх справ тощо у зв'язку із скороченням чисельності, штату або за станом здоров'я та ін.).

Так, право на одноразове отримання ваучера для підтримання конкурентоспроможності шляхом перепідготовки, спеціалізації, підвищення кваліфікації за професіями та спеціальностями для пріоритетних видів економічної діяльності мають:

1) особи віком понад 45 років, страховий стаж яких становить не менше 15 років, до досягнення встановленого ст. 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [13] пенсійного віку;

2) особи, звільнені з військової служби (крім військовослужбовців строкової служби), служби в органах внутрішніх справ, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, органів і підрозділів цивільного захисту, додаткової міліції або Державної кримінально-виконавчої служби України у зв'язку із скороченням чисельності, штату або за станом здоров'я до досягнення ними встановленого ст. 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» пенсійного віку, за наявності вислуги не менше 10 років, які не набули права на пенсію відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених із військової служби, та деяких інших осіб» [14];

3) особи, звільнені з військової служби після участі у проведенні антитерористичної операції, серед інвалідів до отримання права на пенсію відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених із військової служби, та деяких інших осіб»;

4) внутрішньо переміщені особи працездатного віку за відсутності прийнятної роботи.

Згідно з п. 7 Порядку видачі ваучерів для підтримання конкурентоспроможності осіб на ринку праці, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2013 р. [15], для отримання ваучера особа подає центру зайнятості заяву, а також надає паспорт, трудову книжку (дублікат трудової книжки), документ про професійно-технічну або вищу освіту (дублікат такого документа) та реєстраційний номер облікової картки платника податків (крім осіб, які через свої релігійні переконання відмовилися від його прийняття). Перелік професій, спеціальностей, напрямів підготовки та підвищення кваліфікації, для навчання за якими може бути виданий ваучер, затверджений наказом Міністерства соціальної політики України від 25 червня 2015 р. [16].

Як бачимо, у такому разі йдеться про складний юридичний факт як підставу виникнення відповідних соціально-страхових правовідносин.

Література:

- Пушняк О.В. Категорія «час» у правовому вимірі : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень» / О.В. Пушняк ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2005. – 201 с.
- Александров Н.Г. Право и законность в период развернутого строительства коммунизма : [монография] / Н.Г. Александров. – М. : Юридическая литература, 1961. – 243 с.
- Сьоменко В.В. Підстави виникнення трудових правовідносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення» / В.В. Сьоменко ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 1998. – 18 с.
- Синюков В.Н. О понятии юридического факта в общей теории права / В.Н. Синюков // Вопросы теории государства и права: Актуальные проблемы социалистического государства и права, законности и правопорядка : межвуз. научн. сб. – Вып. 7. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1986. – С. 107–121.
- Сташків Б.І. Юридичні факти у праві соціального забезпечення : [монографія] / Б.І. Сташків. – Чернівці : Ред.-вид. комплекс «Деснянська правда», 2008. – 260 с.
- Неумивайченко Н.М. Особливості виникнення, зміни та припинення трудових правовідносин державних службовців : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення» / Н.М. Наумивайченко ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2002. – 220 с.
- Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття : Закон України від 2 березня 2000 р. № 1533-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 22. – Ст. 171.
- Кодекс законів про працю України : Закон УРСР від 10 грудня 1971 р. № 322-VIII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1971. – № 50 (Додаток). – Ст. 375.
- Про порядок повідомлення Державній фіскальній службі та її територіальним органам про прийняття працівника на роботу : Постанова Кабінету Міністрів України від 17 червня 2015 р. № 413 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 50. – Ст. 1612.
- Щодо порядку повідомлення Державній фіскальній службі та її територіальним органам про прийняття працівника на роботу : Лист Міністерства соціальної політики України від 8 серпня 2016 р. № 1102/13/84-16 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FN023410.html.
- Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон УРСР від 7 грудня 1984 р. № 8073-X // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – № 51 (Додаток). – Ст. 1122.
- Про затвердження Порядку видачі та зразка свідоцтва про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2000 р. № 1306 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 34.

13. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 9 липня 2003 р. № 1058-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 49–51. – Ст. 376.
14. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених із військової служби, та деяких інших осіб : Закон України від 9 квітня 1992 р. № 2262-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 29. – Ст. 399.
15. Про затвердження Порядку видачі ваучерів для підтримання конкурентоспроможності осіб на ринку праці : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2013 р. № 207 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 26. – Ст. 867.
16. Про затвердження Переліку професій, спеціальностей, напрямів підготовки та підвищення кваліфікації, для навчання за якими може бути виданий ваучер : Наказ Міністерства соціальної політики України від 25 червня 2015 р. № 661 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 65. – Ст. 2162.
17. Алексеев С.С. Проблемы теории права : [курс лекций] : в 2 т. / С.С. Алексеев. – Свердловск : Свердлов. юрид. ин-т, 1972. – Т. 1. – 1972. – 396 с.
18. Кечекьян С.Ф. Правоотношения в социалистическом обществе : [монография] / С.Ф. Кечекьян. – М. : Госюриздат, 1958. – 188 с.

Горобец А. С. Основания возникновения правоотношений по общеобязательному государственному социальному страхованию на случай безработицы

Аннотация. В статье установлено, что основанием возникновения правоотношений по общеобязательному государственному социальному страхованию на случай безработицы есть юридический факт социального страхования, который подробно изучен и проанализирован автором работы. Осуществлена обще- и трудовая характеристика понятия «юридический факт».

Ключевые слова: социальная защита безработицы, общеобязательное государственное социальное страхование, юридический факт, социальное страхование.

Gorobets A. The grounds of relations on compulsory state social insurance against unemployment

Summary. The article found that the basis of the relations on compulsory state social insurance against unemployment is a legal fact of social insurance that have been studied and analyzed in detail by the author of this paper. Also this article provided general and labor law studying of the concept of «legal fact».

Key words: social security unemployment, compulsory state social insurance, legal fact, social insurance.

ЦИВІЛЬНЕ
ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО І ПРОЦЕС;
ЗЕМЕЛЬНЕ, АГРАРНЕ, ЕКОЛОГІЧНЕ,
ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО
